

Ha egy írónak sikerült, ahogy mondani szokás, „saját világot teremtenie” korábbi műveiben, akkor egy újabb művel kapcsolatban kettős olvasói várokozással kell számolnunk. Befogadóként várjuk (sőt elvárjuk) azt, hogy ismét beléphessünk abba a különleges univerzumba, amelyet az írói névvel azonosítunk; ugyanakkor szeretjük a „meglepetéseket” is, vagyis olyan új mozzanatokat, karaktereket, az ismerős dikció módosulásait, amelyekkel

Angyalosi Gergely 75

VÁLTOZÓBAN A VILÁG

Bodor Ádám: *Sehol*

még nem találkoztunk. Minél inkább gyarapodik az életmű, valószínűleg annál erőteljesebb lesz a folytonosságnak és a változásnak ez a (részben egymásnak ellentmondó, de egyszerre jelentkező) igénye. Márpedig Bodor Ádám az utóbbi évtizedek hazai prózairodalmának talán a legjellegzetesebb „világteremtője”; könnyen belátható, hogy ez az írói teljesítmény (Babits verssorát parafrázálva) nem csak kincs, de teher is. Olvasói alkat függvénye, hogy valaki örül-e az állandóságnak, vagy nehezményezi azt; az újdonsággal szemben pedig könnyen felmerülhet olyan vélemény, mely szerint „ez nem illik” ebbe a világba. Magam ezzel a kettősséggel magyarázom a szkeptikusabb kritikái hangokat a kötettel kapcsolatban. Előrebocsátom, hogy nem osztom az ilyesfajta vélekedéseket. Jelentős kötetnek tartom a *Seholt*, amelynek egyes darabjai bravúrosan építik tovább a *Sinistra körzet* óta oly jól ismert művilágot, míg másokban olyan hangütést vélek felfedezni, amely, ha nem is teljesen váratlan, de jó ideje szokatlannak számított a szerzőnél. Bodor Ádám tehát *kísérletezik* bizonyos elbeszélésekben, ami természetesen magával vonhatja azt is, hogy a műfaji keretek rövidege miatt az olvasóban marad némi hiányérzet. Úgy vélheti, hogy az író elkezdte vinni magával egy olyan irányba, amelyhez a korábbi műveknél működőnek bizonyult befogadói beidegződések nem adnak útbaigazítást. Pedig csak közelebb kell kerülni a szövegekhez; megérteni a kísérletezés tétjét.

Ilyen kísérleti jellegűnek érzem *A Matterhorn mormotái* című (a kötetben az első) novellát. Nem pusztán azért, mert ezt az írást keresztül-kasul áthatja az irónia (ami elég sűrűn jelen volt és van Bodornál), hanem mert „szövegszervező elvű” lép elő. Bizonyos értelemben paródiáról van szó, ám nem „önparódiáról”, ahogy egy kritikus vélte, hanem a közép-kelet-európai pájság mint létmód paródiájáról. Továbbá vállaltan allegorikus műről beszélhetünk: hiszen a mormotakutatás maga is allegória. A narrátor ezt a nagy léptékűnek aligha nevezhető tudományt műveli, s ezzel kapcsolatban kíván egy jól dokumentált tanulmányt az asztalra tenni. Magányos ember,

aki minden jel szerint elégedett a világnak azzal a szegletével, amelyet kutatása tárgyává tett. Ezt rendkívül körülményes, „precíz”, vagyis kimódolt fogalmazásmóddal adja tudtunkra; a belső monológ képezi tehát az allegória első szintjét. A mormota-tanulmány megírásához fegyelmezett élet-
76 forma kell, mondja, ezért „a tomboló nyár kísértései elől elzárkózva, otthonom hűs falai közé vonultan reméltem tudományos eszköztárat mozgósítani”.

Ez a stílus önmagában véve is szokatlan, és hallatlanul mulatságos. Hamarosan (és a szó szoros értelmében) beleütközik régi ismerősébe, „a kópé Seyszberger Feribe” az utca „zajos forgatagában”. A szeniális Bodor-féle névadás egy újabb példájával van dolgunk; ehhez a névhez jól illik „a férfinanszó meghitt légköre”, ahol hajdani beszélgetéseik zajlottak. Az ironia ugyanakkor nem „jelzett”, vagyis az olvasónak kell eldöntenie, hogy kutatónk komolyan ilyeneket gondol magában, vagy pedig csúfot úz önmagából és az olvasóból is. A régi ismerőstől megtudja, hogy lehetőség van arra, hogy megismerje a rá vonatkozó titkos megfigyelések tartalmát. „Szó, ami szó, a hír mellbevágott. Itt tartanánk?” Csak egy világtól elzárkózott szobatudós hökkenhet meg így ettől az információtól; ugyanakkor lehetetlen eldönteni, hogy mit jelent ez az „itt”. Csodálkozást, hogy már ennyire előrehaladt a régi rendszer bomlása? Rosszallást, hogy „ezt azért nem kellene”? Végül úgy dönt, hogy elmegy a Hivatalba, amely „a múlt kincsesbányája”. Hiszen mire jó a bánya, mondja magában, „ha most habozok a tárna mélyén szövétneket gyűjtani!”

Döntésének fő indítéka első pillantásra elég különös: ő maga se tudja, hogy mit művelt akkoriban; a hivatal arra is esélyt nyújt, hogy megtudjon valamit – önmagáról. Olyasvalaki beszél itt, aki a saját életét se becsüli többre, mint a mormotákét, s voltaképpen érdektelennek tartja. Az ismeretlen megfigyelő pillantása sajátos pikantériát kölcsönözhet az elmúlt éveknek. A pikantériát egy másik régi ismerős, Spináth Joli személye fokozza, aki a hivatalban dolgozik, és érezhetően szívesen szűrné össze a levelet a kutatóval, noha „viccesnek találja” a rágcsálókutatást. „Ahogy vesszük”, válaszolja jelentőségteljesen a narrátor, és itt igazán nem nehéz megvonnunk az allegorikus párhuzamot a kis rágcsálók és a kelet-európai polgárok megfigyelése között. A Szűz Macska nevű vendéglő mint közeg kétségbevonhatatlanná teszi, hogy akármi is történt Európának ebben a csücskében, lényegében nem történt semmi. Erre utal „cáfolhatatlan metafizikai jelenség” gyanánt az irdatlan halom túrós csusza az asztalokon, valamint a vargabéles, „a mulandóság komor hírnöke, valami sötét titkokkal fénytelen, szilárd kérge alatt”, melyből „életunt mazsolák” hullanak ki. Amely ráadásul, mint kiderül, valóban „velejéig romlott”, mint az a világ, amelyben a mormotakutató él, és amelyet a múlt voltaképpen érdektelen titkainak „feltárulása” egy kicsit sem változtatott meg. Az ügyintéző nő mesél azon ügyfelek csalódottságáról,

akiket nem figyeltek meg, valamint azokról a kellemes (?) izgalmakról, amelyeket akkor él át az ügyfél, amikor az áthúzott nevek szótagszámából próbál a megfigyelő kilétére következtetni. „Egy darabig nem is tudsz majd egyébbel foglalkozni” – teszi hozzá.

Felmerül a kérdés, hogy miért távozik angolosan a mormota- 77
kutató, miért nem akar már „szövétneket gyűjtani” a múlt kincsesbányájában? A novella allegorikussága ezen a ponton többféle értelmezést is lehetővé tesz, hiszen a narrátor nem tisztázza magában, hogy miért nincs már szüksége a hivatal által szolgáltatott információkra. Mi fordult meg? Talán a helyzetből, a környezetből, Spináth Joli személyéből áradó áporodott kelet-európaiság készítette erre az önmagát is meglepő menekülésre, ami ugyanakkor nélkülöz minden heroikus felülemelkedést. Egyszerűen nem akar még mélyebbre süllyedni ebbe a milióbe; visszabújik a vackába, mint a fotózó „megfigyelőtől” megriadt mormota.

A *Paraszkiwa* és a *Hekk* című novellákat akár egy novellafüzér kezdeményének is lehetne tekinteni (talán azzá is fog épülni a jövőben). Ezekben az írásokban a Bodor világában járatos olvasó újra fölfedezheti azt a tájélményt, azokat az emberi kapcsolatokat, a kommunikáció sajátos formáit, a jóformán azonosíthatatlan nációjú emberek együttélésének szerkezetét – szóval mindazt, ami miatt ennek az írónak a követője lett. A narrátor mindkettőben ugyanaz a fiatal fiú, aki talán már kilépett a kamaszkorból (annyit tudunk meg róla, hogy a sorozást eddig csak egy tiszt jóindulatának köszönhetően úszta meg). Általában a fennsíkon lakik a mézszégetőkkel, akikhez valamilyen rokoni szál is fűzi. Amikor azonban mostohaanyja, Paraszkiwa meghal, éppen a folyónál található (határzó?) alakulatnál van látogatóban az apjáéknál. Nem tudjuk, mi történt a vér szerinti anyjával (ennek a kérdésnek a novella végére megnő a jelentősége). Látjuk, hogy szorgalmas, szófogadó, és hogy minden érzelemnyilvánítás nélkül számol be a környezetéről és a rábízott tennivalókról. Apjához és mostohaanyjához sem fűzik érzelmek, még negatív érzelmek sem. Paraszkiwa rejtélyes halálának elmondásakor olyan hasonlatokat használ, amelyek ezt a távolságtartást még hangsúlyosabbá teszik. A fürdőkédben fekvő és minden szörzetét elhullató halott egy „guminőre” emlékezteti, akinek a teste, „ahogy a pórusain át távozó lélek finom dérral bevonta, olyan fehér volt, hogy tőle a homályos kamra gyöngyházas fénybe derengett”.

Miután a halottkémtől megtudjuk, hogy a halál egy kutyák elaltatására szolgáló méregtől következett be (az apa gyepmesterként dolgozik az alakulatnál), felmerül a kérdés, hogy gyilkosságról vagy öngyilkosságról van-e szó? Az apa viselkedése ambivalens; sürgősen el akarja temetni a halottat, ugyanakkor mintha meglepetésként érné a méreg hatása. A narrátornak erről

sincs véleménye. „Mintha a teremtő tréfája lett volna az egész. De nem a teremtő műve volt. Nem ám.” Tehát csak azt nyomatékosítja, amit tudunk és látunk: hogy a halál nem volt természetes. Mint annyiszor Bodornál, a temetési előkészületek ezúttal is fontosabbak, mint a haláleset. Az olvasó

78 szemzőgéből persze az látszik a legvalószínűbbnek, hogy az apa tette el láb alól az asszonyt, hiszen már a temetés másnapján új nőt hoz a házhoz, akit valószínűleg már régen kiszemelt magának a „hontalan asszonyok menhelyén”. Ezt a következtetést azonban ellensúlyozzák a gyász kétségbevonhatatlan jelei: az apa imádkozik, Paraszkvia helyét üresen hagyja az ágyon, úgy alszik el. Erre reagál az elbeszélő kommentárja: a férfi úgy horkol, „mintha saját lelkéből is egy darabkát a Paraszkviaé után kívánna küldeni”. Mintha csak fokozatosan fogná fel, hogy ő is gyanúsítottá válhat. Bodor világában semmi sem egyértelmű, így a halottkém megnyilvánulása sem: „nagy mázlista maga”, mondja. Az itteni „szabályok” persze elképzelhetővé teszik, hogy valaki gyászolja azt, akit ő maga küldött a másvilágra; ennek viszont ellentmond az, hogy a férfi meglepődik a méreg hatásától – vagy csak úgy tesz, mintha meglepődne. A fiú ezúttal sem ítélkezik, csupán megjegyzi, hogy az új asszony soványka, „olyan húsz-, harminc-, vagy negyvenéves” lehet, „vagy ki tudja” (tehát tetszés szerint lecsérélhető vagy visszavihető a menhelyre), s hogy „ázott seregélyhez” hasonlít. „Sok szerencsét, a maga dolga” – összegzi a helyzetet, majd visszaindul a fennsíkra, a mészégetőkhöz.

Nyilvánvalóan ugyanarról a mészégetőről van szó, noha a földrajzi nevek nem ismétlődnek, vagyis a tájat nem lehet betű szerint azonosítani az előző novellában megjelenő vidékkel. A rokon szálát „Helga néném” képviseli, aki terhes a két mészégető valamelyikétől (akik nem melleleg ikrek – újabb Bodor-féle vándormotívum). A négy ember működőnek látszó együttlétét az új tulajdonos bejelentése zavarja meg, aki „megkéri” őket arra, hogy fogadjanak be néhány hónapra valakit, akit a hatóságok keresnek. Az ismeretlen, titokzatos jövevény, aki általában pusztulásra van ítélve, szintén Bodor írásainak egyik visszatérő dramaturgiai eleme. Az ikrek nem mondhatnak ellent Juszuffnak, az új arab tulajdonosnak (változóban van tehát a világ, amelynek a peremén élnek, de azért nem kevésbé vannak kiszolgáltatva neki); és „karácsony egyik előnapján” meg is érkezik az idegen, aki Hekknak nevezi magát. A karácsonyi várakozás metonimikusan utal Helga terhességére, de ezt Hekk feltűnése groteszk iróniává fordítja át. Annak ellenére, hogy a magukat szívtelen, kemény emberekként jellemző ikrek (Helga és a narrátor közvetítésével) tulajdonképpen segíteni próbálnak a teljesen elvadult, szinte állati kinézetű figurán, aki egy csonttá fagyott döglött mókust vonszol maga után, amelyet mindenáron meg akar enni. Amikor végül meg is teszi ezt, s ennek következményeibe belehal, az elbeszélő megjegyzi, hogy a mókus

maradékai olyanok, „mint a halálra ítélt ember félbehagyott vacsorája”. Hekknak meg kell halnia, el kell égnie a mészégető kemencében (meg kell sülnie, mint a halnak, amelytől a nevét kapta); ez azonban többféleképpen is bekövetkezhetett volna. Mivel nem akar alkalmazkodni a többiekhez, a konfliktus elkerülhetetlen lenne. Az ikreket azonban valami 79 megmenti attól, hogy gyilkosságot kövessenek el, sőt a terhes Helgát is sikerül valamilyen ürüggyel eltávolítaniuk addig, amíg Hekk teteme porrá nem hamvad. Karácsonykor merőben szokatlanul hirtelen tavaszi szellők fújdogálnak; olvadni kezd a hó és előbújnak a csillagok is. Az összefüggéseket az olvasónak kell feltárnia, ha kívánja.

A kötet legjelentősebb írása véleményem szerint a *Pitvarszk* című elbeszélés. Ezzel a városnévvel futólag találkozunk a *Hekkn*ben (a narrátor ellát a város fölötti magaslatokig). Az előbbi nevet viselő írás elbeszélője számára viszont „távoli és ismeretlen” hely, ahová Marlenka, a felesége szökött Mihadass főhadnaggyal. Az utóbbi tudósítja arról, hogy Marlenka meghalt, ő azonban, mintha sejtené, milyen hírt hozott, halogatja az üzenet elolvasását. A narrátor nevét (ahogy Bodornál gyakran előfordul) ezúttal sem tudjuk meg, miközben mindenki másnak van – általában nem is akármilyen – neve. Ez a megoldás egyfajta lebegő meghatározatlanságba burkolja az elbeszélőt, még akkor is, ha nagyon egyszerűen és átláthatóan gondolkodik. Ez esetben azonban nem beszélhetünk egyszerűségről és átláthatóságról. A *Pitvarszk* narrátora a szokott bodori szenvtelenséggel beszél önmagáról, a sportkőről, amelynek tagja (talán gyorskorcsolyáról van szó?), szeretőjéről, Bettyről, valamint egyre jobban fájó, szinte fagyottnak tűnő lábáról. Az, hogy Marlenka holmijához a nő eltűnése óta nem nyúlt, azt jelzi, hogy a másik hiányára ugyanúgy nem akar reflektálni, mint a lábával kapcsolatos problémára. Váratlan tapasztalat adja tudtára, hogy ez a hiány benne magában lakik, vagyis hiába menekül előle. Ezek a novella (és talán az egész kötet) legdöbbenetesebb mondatai. Hirtelen dermesztő csendet érzékel. „Egyszer csak ez a csend halkán sísteregni kezdett, aztán harsogni, mint valami távoli hegyi patak, még visszhangzott is a falak között. Vagy nem is ott, inkább csak bennem, a testem üregeiben. Mintha belőlem áradt volna, és én lennék ennek a szent csendnek a forrása, egész bensőmben ezt a csobogást hallottam. Egy darabig csak bennem tombolt, aztán hirtelen, bumm, kitört, kiszabadult, áradt belőlem, megtelt velem az egész szoba.” Ez után a majdhogynem misztikus élmény után olvassa el a főhadnagy üzenetét, amelyben arra kéri, segítsen hivatalosan is eltemetni Marlenkát.

Ez a halálhír véget vet Bettyvel való viszonyának; a nő kiadja az útját, mintha csak a hiányzó, de valahol mégis csak élő feleség tartotta volna együtt őket. A szakítási jelenet során mégis kiderül valami a férfiről, legalább

annyi, hogy feltehetően értelmiségi, hiszen angolul felel Bettynek. „Yes darling, of course. Már itt se vagyok.” Hirtelen, visszamenőleg érti meg azokat a jeleket, amelyek ennek a napnak a történéseit előkészítették; hogy „változóban a világ”. Amint hazatér, végre odalép Marlenka szekrényéhez.

80 „Ahogy kinyitottam, a hosszú hónapok némasága után rám zúdult jól ismert illata. Langyosan omlott meztelen testemre, mintha ő is ott lapulna a ruhái mögött, ahogy egyszer valamikor régen azt jó viccnek találta.” Ezután nem következhet más, mint a temetés szertartásának előkészítése, ahogy többször is láttuk a kötetben; hiszen Hekk elégetése is egyfajta temetés volt, ha Paraszkvivénál rendhagyóbb is. A maga módján a mormotakutató is eltemette állampárti múltját, amikor lemondott a Hivatal szolgáltatásairól.

A *Leordina* művész-párosa is nyílegyenesen halad a kapcsolatuk felszámolása felé, de annak elgyászolására nem kerül sor, mivel a harmadik szereplő révén a történet nyitott marad. A *Miluban* rögtön felismerjük, hogy ezúttal a címben szereplő nevű lipován jehovista fiú az a jövevény a börtönkonyhán, aki nem élheti túl az áthelyezést. El is hangzik róla az egyik szakács szájából, hogy az „ilyeneknek tulajdonképpen már rég a mennyországban lenne a helye.” Amikor kiderül, hogy Milunak parapszichológiai képességei vannak, már csak idő kérdése, hogy a haja erőszakos levágásával – tulajdonképpen akaratok ellenére – kiiktassák az életből. Bodor ebben a novellában jut a legközelebb ahhoz a műfajhoz, amelyet Tzvetan Todorov „fantasztikus irodalomnak” nevezett. Nincs magyarázat a Milu hajából előgördülő piros gyöngyök mibenlétére, amint arra sem, hogy miként úszta meg addig a hajvágást, s hogy miért hal bele (Sámson nevét maga említi, de mint tudjuk, ő nem a haja elvesztésétől pusztult el). Ám az író nem lép át a tiszta fantasztikum területére, megelégszik annyival, hogy a börtönszakácsok perspektívájából érthetetlen dolog történt. A „hihetetlen” jelző Bodor Ádám írásaiban amúgy is a szereplők viselkedésének, reakcióinak megítélésére illik, nem annyira azokra a konkrét eseményekre, amelyek velük történnek – ezért kivételes ez a novella. A kötetzáró *Rebi* nukleáris katasztrófájának elbeszélőjének együgyűsége is alig hihető; de hát nem is a világvége a fontos itt, hanem – ismét csak – a *másik* hiánya, amelyet nem lehet elfogadni. Jóformán semmit sem tudunk meg az (ismét csak névtelen) elbeszélő és a Rebi nevű „ősz hajú” asszony kapcsolatáról. Annyit tudunk, hogy valószínűleg idősek, hogy kecskéket tenyésztenek, és éppen az atomrobbanás előtti napon békültek ki három és fél hét után. Rebi (vajon gondolhatunk-e itt Arany *Vörös Rébékjére* névadóként?) a megvadult kecskék után szaladt, és nem tért vissza többé. Az elbeszélő perspektívája különös kontrasztot képez a pincéjébe befogadott családdal: az utóbbiak pontosan értik, hogy mi történik, mint ahogyan azt is, hogy a nevetséges biztonsági intézkedések ellenére kevés esélyük van az életben maradásra. A narrátor viszont nem is akarja megérteni a helyzetet,

és még az is eszébe jut, hogy esetleg valamilyen társasjátékot kellene játszaniuk (mondjuk az „Ember ne mérgeződj” nevűt). Ő csak Rebi visszatérésére vár. Az olvasó pedig elgondolkodhat, melyik a „megfelelőbb” magatartás. (*Magvető, Bp., 2019*)

